

Zaprimljeno: 22.08.2009.

Pregledni članak

UDK: 364.65 - 053.2 (497.5): 376.5

IZAZOVI UDOMITELJSTVA DJECE S EMOCIONALNIM POTEŠKOĆAMA I POREMEĆAJIMA U PONAŠANJU U REPUBLICI HRVATSKOJ

Maja Laklija

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Studijski centar socijalnog rada

SAŽETAK

Djeca koja se nalaze u javnoj skrbi dolaze u nju s različitim prethodnim životnim iskustvima, povijesti njihove biološke obitelji, razlozima izdvajanja i slično što ih čini ranjivima u pitanjima mentalnog zdravlja. Prepoznavanje upravo tih emocionalnih poteškoća i poremećaja u ponašanju kod djece i mladih koji se nalaze u javnoj skrbi sve više privlači interes znanstvene i stručne javnosti, a time i intenzivira napore u pronalaženju kvalitetnijih metoda u odgovaranju na potrebe djece u riziku. Istraživanja pokazuju da je udomiteljstvo za većinu djece, koja nisu u mogućnosti živjeti sa svojom obitelji, najbolji oblik skrbi jer djeci u većini slučajeva može pružiti iskustvo stabilnog obiteljskog života i života u zajednici te jačati njihovu socijalnu kompetenciju. Svrha ovoga rada je stoga identificirati neke od emocionalnih i bihevioralnih poteškoća djece koja se nalaze u udomiteljstvu, te pružiti teorijski temelj za unapređenje prakse udomiteljstva djece u Republici Hrvatskoj s posebnim naglaskom na specijalizirano/tretmansko/terapeutsko udomiteljstvo djece s poremećajima u ponašanju odnosno emocionalnim i psihičkim, ali i fizičkim poteškoćama.

Ključne riječi: specijalizirano udomiteljstvo, djeca u riziku, emocionalne poteškoće, poremećaji u ponašanju

UVOD

Deklaracija o udomiteljstvu definira udomiteljstvo kao oblik skrbi izvan vlastite obitelji kojim se djetetu, u obiteljskom okruženju, pruža briga primjerena njegovoj dobi i potrebama, a cilj mu je omogućiti djetetu odrastanje u zamjenskoj obitelji (Deklaracija o udomiteljstvu, 2002). Ratifikacijom Konvencije o pravima djeteta 1991. godine Hrvatska je preuzela obvezu njenog provođenja, odnosno obvezu da između ostaloga osigura odgovarajuću brigu za djecu čiji je razvoj ugrožen u obitelji. Takva zaštita sukladno Konvenciji (1993) može uključivati alternativni smještaj djeteta kod udomitelja, posvojenje ili, ako je neophodno, smještaj u odgovarajuću instituciju za skrb o djeci (članak 20.) vodeći se pri tom načelom najboljeg interesa djeteta (članak 3.).

Krajem 20-og i početkom 21-og stoljeća jača opća društvena svijest o potrebi dosljednije i očitije afirmacije prava svih ranjivih društvenih skupina, među kojima su, uz ostale, i djeca i mladi s poreme-

ćajima u ponašanju (Koller-Trbović, 2004). Danas se shvaćanju poremećaja u ponašanju pristupa s aspekta da je ono posljedica uvjeta u kojima djeca i mladi žive, rastu, razvijaju se i sazrijevaju, a za čiju kvalitetu su odgovorni odrasli. Unatoč brojnim nedorečenostima i neslaganjima u preciznijem definiranju ovog društvenog fenomena (Koller-Trbović, 2004), nedvojbeno se radi o djeci i mladima čija psihosocijalna obilježja, bez odgovarajućih stručnih intervencija, povećavaju vjerojatnost njihovog upuštanja u kriminalne aktivnosti, čime se izlažu riziku buduće socijalne isključenosti, ali i o djeci i mladima koja dolaze u sukob sa zakonom. Riječ je dakle o djeci i mladima koja radi obilježja svoga ponašanja i okolnosti u kojima odrastaju, iziskuju posebnu društvenu skrb i zaštitu, kako bi se osigurala njihova socijalna integracija.

Izdvajanje djeteta iz njegove biološke obitelji i smještavanje u udomiteljsku obitelj osjetljivo je razdoblje koje se manifestira dugoročno na njegovo fizičko i mentalno zdravlje. Razlozi tomu

mogu biti kako prethodno doživljeno zlostavljanje i zanemarivanje u obitelji tako i izloženost drugim traumama od kojih se kao najznačajnija po djetete ističe separacija od obitelji (Unrau i Grinnell, 2005). Poznato je naime da normalni razvoj djeteta zahtjeva sigurnost i stabilnost svakodnevnog života djeteta u obitelji kao i stabilnost obiteljske strukture (Craven i Lee, 2006). Kako istraživanja pokazuju emocionalna trauma izdvajanja djeteta iz biološke obitelji, premještanja iz jedne u drugu udomiteljsku obitelj, negativno utječe na razvojne ishode djeteta i dovodi do brojnih emocionalnih i ponašajnih poteškoća u njihovom funkcioniranju (Rosenfeld i sur., 1997, prema Craven i Lee, 2006). Stoga je i cilj ovoga rada, temeljem pregleda relevantne literature: a) identificirati koji su to rizični činitelji za razvoj poremećaja u ponašanju; b) koje su to poteškoće i poremećaji u ponašanju koji se mogu manifestirati kod djece koja se nalaze u udomiteljskim obiteljima te c) moguće oblike potpore i pomoći kako njima samima tako i njihovim udomiteljima.

UDOMITELJSTVO U REPUBLICI HRVATSKOJ

Iako udomiteljstvo, kao oblik skrbi u Hrvatskoj ima dugu tradiciju u pravilu ono nije utemeljeno na jasnim modelima stručnog djelovanja, niti je do sada bilo evaluirano. Nedostatak istraživanja na području udomiteljstva za djecu dovelo je do toga da se ono nije razvijalo u skladu s potrebama djece (Ajduković i sur., 2004), pa je tako sve do 2007. godine kada je donesen Zakon o udomiteljstvu (NN 79/07), udomiteljstvo kao oblik skrbi izvan vlastite obitelji bilo regulirano Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 44/06), Pravilnikom o uvjetima za obavljanje udomiteljstva i postupku za odobravanje, obnavljanje i oduzimanje dozvole za obavljanje udomiteljstva (NN 95/2004) te Obiteljskim zakonom (NN 116/03; 17/04 i 136/04).

Potreba da se skrb o djeci bez adekvatnog roditeljskog staranja u Hrvatskoj drugačije organizira naglašena je i u preporukama Odbora za prava djeteta Ujedinjenih naroda¹ (Odbor za prava djece, 2004), od strane Vijeća Europe (Vijeće Europe, 2003), Europskog odbora za socijalnu koheziju, Svjetske zdravstvene organizacije, u "Prioritetnim aktivnostima za dobrobit djece u Republici Hrvatskoj za

¹ Odbor je, između ostaloga, dao konkretne preporuke da se: osigura učinkovita pomoć biološkim obiteljima kako bi se preveniralo odvajanje djece i alternativna skrb; razvijaju obiteljski oblici skrbi o djeci i da se uspostave standardi udomiteljske skrbi; planiraju sredstva za unaprjeđivanje kvalitete zamjenske skrbi za djecu; skрати boravak djece u institucijama te da se institucije koriste samo kao zadnji izlaz i samo kad je to stručno opravdano (Odbor za prava djece, 2004).

razdoblje 2003-2005", "Nacionalnom planu aktivnosti za prava i interese djece od 2006.-2012. godine" (Vlada Republike Hrvatske, 2006) te postojećim dokumentima vezanim uz reformu sustava socijalne skrbi te deinstitutionalizaciju.

Prema podacima Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi (2007), Godišnjem statističkom izvješću o korisnicima i pomoćima u socijalnoj skrbi, u Republici Hrvatskoj su 2007. godine bile 1 334 udomiteljske obitelji. U tim je obiteljima bilo smješteno 2 080 djece i mladeži, odnosno oko polovine ukupnog broja djece izdvojene iz obitelji. Da broj udomljene djece može biti veći pokazuju podaci o službeno utvrđenim smještajnim kapacitetima udomiteljskih obitelji. Naime, neke udomiteljske obitelji udomljuvaju manje djece nego što bi prema službeno utvrđenim smještajnim kapacitetima mogle (Laklija, 2009).

Kao poželjan omjer smještaja djece u instituciji i izvan institucije u Hrvatskoj predviđen je omjer 20% : 80% kapaciteta za zbrinjavanje djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi (Jelavić i Žic-Grgat, 2005). To podrazumijeva da je u narednom razdoblju udio djece koja su zbrinuta u udomiteljskim obiteljima na području Hrvatske potrebno povećati sa sadašnjih 45% na 80% djece koja su izdvojena iz obitelji (Jelavić i Žic-Grgat, 2005). Sukladno tome autorice ističu da je, u cilju daljnje deinstitutionalizacije djeci potrebno osigurati smještaj u obiteljima udomitelja, čiji se broj i kvaliteta trebaju povećati intenzivnim radom u području udomiteljstva u cilju uvažavanja i poštivanja dječjih prava. Također kada govorimo o skrbi za djecu, uvažavajući rezultate suvremenih istraživanja i primjere dobre prakse u svijetu, nužno je raditi i na razvoju specijaliziranog udomiteljstva za najmlađe², djecu s teškoćama u razvoju, djecu s poremećajima u ponašanju itd.

SPECIJALIZIRANO UDOMITELJSTVO DJECE

Specijalizirano udomiteljstvo počelo se razvijati u ranim 70-im godinama XX. stoljeća u Kanadi, Velikoj Britaniji i SAD-u (Kregar, 2005). U počecima ovog tipa udomljavanja najčešće se radilo o alternativni institucionalnom smještaju za mlade u sukobu sa zakonom. No njime je obuhvaćena i kategorija zlostavljane djece, kao i djece koja trebaju terapijsku pomoć (Ajduković, 2005). Danas ono podrazumijeva udomiteljstvo djece s ozbiljnim

² Zemlje Europske Unije imaju politiku minimalnog zadržavanja djece u institucijama, osobito najmladih. U cilju izjednačavanja standarda skrbi osmišljen je projekt Daphne čija je temeljna preporuka da nijedno dijete mlade od tri godine ne smije biti smješteno u instituciju bez svog roditelja/primarnog skrbnika (Radočaj, 2005).

emocionalnim i psihičkim, ali i fizičkim poteškoćama, te poremećajima u ponašanju.

Specijalizirano se udomiteljstvo u literaturi često naziva i tretmansko/terapeutsko udomiteljstvo. Ono se zasniva na pretpostavci da posebno educirani udomitelji tijekom svakodnevnih interakcija i rada s udomljenim djetetom (koje zahtjeva visoko specijaliziranu skrb) mogu primjenjivati brojne tretmanske metode i tehnike pristupanja udomljenom djetetu, kao i premisi da se djetetove psihosocijalne potrebe najbolje mogu zadovoljiti unutar obiteljskog okruženja (Redding, Fried i Britner, 2000). Udomitelji koji se regrutiraju za specijalizirani tip udomiteljstva razvijaju specifična znanja i vještine potrebne za rad s ovom djecom kroz različite edukacije, organizirane od strane agencija koje se bave udomljavanjem (Redding, Fried i Britner, 2000).

Iz literature je vidljivo, da kada govorimo o poremećajima u ponašanju djece u udomiteljstvu, a i generalno, obuhvaćamo široku i složenu pojavu različitih manifestnih oblika ponašanja (rizična ponašanja, asocijalna, antisocijalna ponašanja, zakonom sankcionirana ponašanja i sl.). Ta se ponašanja mogu različito operacionalizirati sukladno njihovim obilježjima, intenzitetu, vremenu trajanja, složenosti, odstupanju i štetnosti. Upravo ta nedovoljna definiranost pojma poremećaja u ponašanju odražava se i na ostvarivanje prava ove skupine djece i mladih ponajprije zbog česte nespremnosti mnogih stručnjaka na poduzimanje određenih intervencija, žaleći se na izostanak jasnog instrumentarija i definicija o tome koja ponašanja jesu, a koja nisu poremećaj (Koller-Trbović, 2004). Tu se s aspekta zaštite prava djeteta važnim pokazuje moment „dijagnosticiranja“ poremećaja u ponašanju, da li je on nastupio prije eventualnog izdvajanja djeteta ili po njegovom udomljavanju, te sukladno tome koje će intervencije i po kojoj pravnoj osnovi

stručnjacima biti na raspolaganju, kao i na to kako će se pojedino dijete voditi i tretirati u službenim statistikama sustava socijalne skrbi.

U Hrvatskoj ne postoji razvijen ranije opisani oblik specijaliziranog udomiteljstva za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju. Sukladno postojećem pravnom okviru praksa je da se djeci s poremećajima u ponašanju koja su u sukobu sa zakonom pristupa po osnovi Zakona o socijalnoj skrbi (NN 73/97; 27/01; 59/01; 82/01, 103/03, 44/06 i 79/07) i Zakona o sudovima za mladež (NN, 111/97, 27/98, 12/02) na osnovi kojih se maloljetnicima izriču različite odgojne mjere, maloljetnički zatvor te sigurnosne mjere (Tablica 1.), ne predviđajući pri tom specijalizirano udomiteljstvo kao alternativni oblik skrbi.

Tablica 1. Broj djece smještene u državnim domovima socijalne skrbi za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju u Republici Hrvatskoj

Broj korisnika	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Državni domovi socijalne skrbi za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju*	1 163	1 103	1 059	1 069	995

* Podaci prikazani zajedno za djecu smještenu po osnovi Zakona o sudovima za mladež i Zakona o socijalnoj skrbi., koja se nalaze bilo u prihvatnoj stanici, disciplinskom centru, stacionarnoj opservaciji, produženom stručnom tretmanu, domskom smještaju, stambenoj zajednici i kategoriji ostalo.

Izvor: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi; Podatci domova socijalne skrbi za djecu i mladež s poremećajima u ponašanju kojih je osnivač Republika Hrvatska

No, unatoč nepostojanju specijaliziranog udomiteljstva za djecu i mlade s poremećajima u ponašanju kao posebnog oblika udomiteljstva, u službenim statistikama Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi kao posebna se skupina djece u udomiteljstvu vodi „Dijete i mlađi punoljetnik s poremećajima u ponašanju“ (Tablica 2.). Važno je napomenuti da udomitelji

Tablica 2. Broj djece i mladeži (po skupinama) smještene u udomiteljskim obiteljima (Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, 2007)

Broj djece i mladeži (po skupinama) smještene u udomiteljskim obiteljima					
Skupine djece	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Dijete bez odgovarajuće roditeljske skrbi	1 496	1 542	1 583	1 412	1 445
Dijete i mlađi punoljetnik s poremećajima u ponašanju	75	56	30	68	24
Dijete o kojem se roditelj/i nisu u mogućnosti privremeno brinuti	328	304	187	272	249
Tjelesno ili mentalno oštećena maloljetna osoba	502	374	365	378	350
Psihički bolesna maloljetna osoba, maloljetna osoba ovisna o alkoholu, drogi ili drugim opojnim sredstvima	45	38	31	52	2
Dijete oboljelo od AIDS-a	3	3	4	3	3
Dijete - žrtva obiteljskog nasilja	36	14	44	10	7
UKUPNO	2 484	2 331	2 244	2 195	2 080

Izvor: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi

navedene skupine djece prilikom selekcije i edukacije nisu prošli kroz poseban program, budući se svim potencijalnim udomiteljima pristupa podjednako bez obzira na to iz koje će skupine udomiti dijete. To se, promatrajući primjere stranih iskustava, pokazalo negativnim s aspekta nedovoljne pripremljenosti udomitelja na udomljavanje djeteta iz pojedine skupine, a time i nepovoljnih ishoda udomiteljstva (MacGregor i sur., 2006; Brown i Campbell, 2007).

U udomiteljskom je smještaju, kako je vidljivo iz **tablice 2.**, najzastupljenija skupina djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, nakon koje slijede skupine djece s teškoćama u razvoju (tjelesno ili mentalno oštećena maloljetna osoba), djece o kojoj se roditelji nisu u mogućnosti privremeno brinuti te djece s poremećajima u ponašanju, dok su ostale skupine djece zastupljene s manjim udjelima. Osvrnemo li se na trend kretanja broja djece u pojedinoj skupini, primjetan je pad broja djece gotovo u svim skupinama i ukupno, te posebice u skupini „dijete žrtva obiteljskog nasilja“ što je zanimljivo budući podaci o obiteljskom nasilju govore da je ono u porastu. Prema izvješću Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske (Pravobranitelj za djecu, 2008) policija je tijekom 2008. godine zaprimila 16 885 zahtjeva za pružanje policijske intervencije radi zaštite od nasilja u obitelji. Prema istom izvoru nasilničkim ponašanjem u obitelji ukupno je oštećeno 4 078 djece.

Pad broja djece primjetan je i u skupinama „psihički bolesnih maloljetnih osoba, maloljetnih osoba ovisnih o alkoholu, drogi ili drugim opojnim sredstvima“, te „djece i mladih punoljetnih osoba s poremećajima u ponašanju“ u razdoblju od 2003. do 2007. godine. Tu se postavljaju sljedeća pitanja: što se dogodilo s tom djecom u udomiteljskim obiteljima, jesu li iz udomiteljstva premještena u institucionalni smještaj ili su vraćena u obitelj; je li došlo do promjene u samom sustavu koji je djecu s pojedinim poteškoćama počeo, mijenjajući praksu, drugačije tretirati, a time možda i evidentirati u neku drugu skupinu ili nešto treće te koliko je ovakva kategorizacija djece u udomiteljstvu opravdana? Odgovore na ova i slična pitanja je u ovom trenutku teško dati iz razloga jer sustav vođenja i evidentiranja djece u udomiteljstvu i udomiteljskim obiteljima još nije takav da bi dao jednoznačne podatke.

Sve ovo ukazuje na nužnost zakonskih i strukturalnih promjena u sustavu skrbi za djecu u Republici Hrvatskoj, na nužnost unapređenja profesionalnih standarda i intervencija javne skrbi u cilju ostvarivanja najboljeg interesa kako djece s poremećajima u ponašanju tako i djece općenito, ali i na nužnost uvođenja odgovarajućeg sustava evidentiranja i praćenja

djece u udomiteljstvu. Ove bi promjene postavile temelj za evaluaciju prakse udomiteljstva pomoću jasnih unaprijed definiranih kriterija (*evidence based practice*) nasuprot dosadašnjoj temeljenoj na uvjerenjima stručnjaka te udomitelja. Polazeći od pretpostavke da je identificiranje rizičnih činitelja za razvoj emocionalnih poteškoća i poremećaja u ponašanju djece u skrbi, integrativni dio kreiranja i unapređenja intervencija javne skrbi te uvjeta za ostvarivanje prava djeteta u nastavku rada prikazani su neki od nalaza dosadašnjih istraživanja u svijetu i kod nas.

EMOCIONALNE POTEŠKOĆE I POREMEĆAJI U PONAŠANJU DJECE U UDOMITELJSKOJ SKRBI

Složenost poremećaja u ponašanju kod djece općenito, pa time i djece u udomiteljstvu ogleda se u njihovim brojnim uzrocima i posljedicama, te predstavlja kompleks međusobno povezanih ali vrlo različitih područja pristupanja i intervencija, a sve u cilju traženja učinkovitih metoda i tehnika u pristupanju djetetu od strane sustava. Tako se danas visoka prevalencija problema mentalnog zdravlja djece u udomiteljstvu objašnjava okolinskim, socijalnim, biološkim i psihološkim činiteljima rizika (McIntyre i Keesler, 1986, prema Armsdenu i sur., 2000; Johnson, Browne i Hamilton-Giachritsis, 2006). Može se govoriti o složenom sklopu funkcioniranja i ponašanja djece/mladih koji u određenoj sredini i vremenu odstupaju od normi te sredine, a predstavljaju nepovoljni odgovor na djelovanje činitelja rizika, kojima su izloženi kroz određeni vremenski period (Pečnik, 2003). Ta ponašanja moguće je interpretirati najprije kao obavijest okolini o prisutnosti i intenzitetu rizičnih činitelja (slanje SOS signala) ali i kao izraz usklađivanja svog funkcioniranja s takvim zadanim uvjetima (korištenje obrambenih mehanizama) (Chamberlain, 2003).

Poznato je da djeca koja se nalaze u udomiteljstvu mogu patiti od nekog oblika postraumatskog stresnog poremećaja (Perry i sur., 1995, prema Craven i Lee, 2006), kao i drugih mentalnih i emocionalnih poteškoća (Clausen i sur., 1998, Perry i sur., 2000, dosReis, Zito i Safer, 2001, prema Craven i Lee, 2006), poremećaja u ponašanju te razvojnih poteškoća. Od razvojnih poteškoća najizraženijima su se pokazale: kognitivni deficit (Rosenfeld i sur., 1997, prema Craven i Lee, 2006), teškoće u učenju (Stein, 1997) i poteškoće u prilagodbi (Horowitz, Simms i Farrington, 1994, prema Craven i Lee, 2006). Nadalje, kako istraživanja pokazuju, bihevioralni problemi i emocionalne poteškoće udomljene djece mogu se manifestirati kao somatski problemi, problemi povučeniosti, ank-

sioznosti i depresivnosti, fobije, kao i agresivno i antisocijalno ponašanje (Clausen i sur., 1998; Perry, 1999; Heller, Smyke i Boris, 2002).

Kod djece koja se nalaze u udomiteljstvu mogući su problemi s hranjenjem, sa spavanjem, održavanjem higijene, ali i izljevi bijesa, hiperaktivnost i slično (Heller, Smyke i Boris, 2002). Kao najčešći razlozi tome navode se biološka predodređenost i traumatska iskustva (Kaufman i sur., 1998; Perry, 1999). Johnson, Browne i Hamilton-Giachritsis (2006) navode da zlostavljanje i zanemarivanje djeteta u ranim godinama utječe na razvoj mozga i njegove funkcionalne sposobnosti. Stoga je, prema Garwood i Close (2001, prema Craven i Lee, 2006) za očekivati da će djeca koja se nalaze u udomiteljstvu demonstrirati 2,5 puta više emocionalnih, ponašajnih i razvojnih poremećaja nego djeca iz opće populacije.

Kirby i Fraser (1997) činiteljima rizika smatraju sve utjecaje koji povećavaju vjerojatnost pojave, pogoršanja ili održanja neke poteškoće u procesu socijalizacije, a činiteljima zaštite unutarnje ili vanjske snage koje smanjuju vjerojatnost negativnih ishoda. Oni te činitelje rizika promatraju na tri razine: (a) razini rizičnih bio-psiho-socijalnih obilježja pojedinca (spol, temperament, hiperaktivnost, neke kognitivne poteškoće djeteta i sl.); (b) razini obilježja neposrednog okruženja (lokalna zajednica, obitelj i sl.) i (c) na razini šireg socijalnog okruženja (siromaštvo, nestabilnost okoline i/ili sl.). Pri tome razlikuju činitelje rizika koji su uzročno povezani s negativnim ishodima od onih koji su tzv. markeri mogućih poteškoća, a koji označavaju veću vjerojatnost pojave i nekih drugih rizičnih činitelja. Nalazi istraživanja (Fraser, 1997, prema Ajduković, 2000) pokazuju da tek prisutnost tri ili više rizičnih činitelja čini dječji razvoj visoko rizičnim, što znači da pojedinačna negativna okolnost sama po sebi ne dovodi nužno do negativnog ishoda. Sukladno tome neupitno je da su djeca u javnoj skrbi suočena s brojnim činiteljima rizika koji mogu pridonijeti razvoju poremećaja u ponašanju.

Podaci govore da su prije samog smještavanja u udomiteljsku obitelj djeca pretrpjela barem jednu ako ne i više promjena doma, skrbnika, njegovatelja, prijatelja pa i škole (Taussing i Talmi, 2001). Odvajanje djeteta od roditelja, stvaranje i raskidanje odnosa privrženosti³ u većini je slučajeva središnji događaj u životu djeteta koji utječe na njegovu

emocionalnu dobrobit (Sargent i O'Brien, 2004; Craven i Lee, 2006; Johnson, Browne i Hamilton-Giachritsis, 2006). Istraživači su opravdano upozorili da prekid u odnosu privrženosti može zapravo biti marker za veći broj patogenih činitelja u djetetovom okruženju. Uz to, mnogi dodatni činitelji kao npr. razvojna razina djeteta, duljina prekida veze s roditeljem, kvaliteta alternativne skrbi, opća razina stresa mogu imati ulogu moderatora učinaka prekida u odnosu privrženosti na dječju prilagodbu (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007). Udomljeno dijete izdvajanjem iz vlastite obitelji doživljava snažan osjećaj tuge zbog gubitka značajnih članova obitelji, te promatrano iz perspektive sustavne teorije gubi jasnu sliku tko je, a tko nije član njihove obitelji (Craven i Lee, 2006). Tijekom ranog djetinjstva, zbog nepotpuno razvijenih kognitivnih sposobnosti, djeca nisu u mogućnosti razumjeti i proraditi događaj/e koji su doveli do separacije, te su sklona okrivljavati sebe zbog gubitka (Daniel, 2004). Djeca između šest mjeseci do četiri godine starosti su najranjivija vezano za posljedice separacije budući su razvila selektivnu privrženost prema osobi za koju vežu temelj vlastite sigurnosti i autonomnosti (Rutter, 1981; prema Daniel, 2004).

Sam proces smještavanja djeteta u udomiteljsku obitelj može imati utjecaj na razvoj problematičnog agresivnog ponašanja djeteta (Tripp De Roberts i Litrownik, 2004). Istraživanja su pokazala da postoji statistički značajna povezanost između broja doživljenih smještavanja djeteta u udomiteljske obitelji i razine iskazivanog neprijateljstva od strane djeteta prema osobama iz okoline (Fanshel, Finch i Grundy, 1989., prema Craven i Lee, 2006.). Newton, Litrownik i Landsverk (2000, prema Tripp De Roberts i Litrownik, 2004) su utvrdili da su eksternalizirani poremećaji u ponašanju udomljenog djeteta povezani s percipiranom nestabilnošću i nesigurnošću udomiteljskog smještaja. Odnosno, da su djeca koja se nalaze u udomiteljstvu svjesna neizvjesnosti budućnosti vlastitog života (Craven i Lee, 2006). Prema Ajduković i Sladović-Franc (2004) razina internaliziranih ili eksternaliziranih problema djeteta značajno je povezana s aktualnom razinom doživljenoga svakodnevnog stresa, doživljenom slabijom socijalnom podrškom, školskim neuspjehom i slabijom prilagodbom na školu. Prema istim autoricama promjene smještaja nakon izdvajanja iz obitelji značajno su povezane s većim intenzitetom internaliziranih poteškoća djeteta.

Sukladno ranije istaknutom značaju dimenzije vremena, važno je naglasiti da dugogodišnje udomljavanje djeteta zauzima također važnu kariku u

³ Bowlby pojam *privrženost* definira kao trajnu emocionalnu vezu biološkog korijena za koju je karakteristično traženje i održavanje blizine s određenom osobom, osobito u slučaju neke stresne situacije, prijatnje ili neugode (Bowlby, 1982). U užem smislu privrženost se odnosi na jaku emocionalnu vezu između djeteta i onoga tko se brine o njemu, najčešće roditelja ili skrbnika (Aisworth i sur., 1978, prema Durkin i sur., 2003).

sustavu skrbi za djecu te kako podaci govore uzrokuje brojne razvojne krize i probleme odrastanja (Landsverk, 1999). U dugogodišnjem se udomiteljstvu uglavnom nalaze djeca za koju nije izgledno da će biti vraćena u svoju biološku obitelj ili ići u postupak posvojenja (postupci i funkcioniranje roditelja djeteta nisu takvi da bi im se oduzela roditeljska skrb, starija djeca koja su teže posvojiva ili ne žele biti posvojena, djeca smještena kod srodnika koji ih ne žele posvojiti i slično) (Landsverk, 1999). Te razvojne krize i tzv. problemi odrastanja javljaju se, kako istraživanja pokazuju, jer dugotrajni smještaj dovodi do gubitka kontakta između udomljenog djeteta i njegove biološke obitelji - roditelja i značajnih drugih: braća, sestre, bake, djedovi, prijatelji i sl. (Kelly i Gilligan, 2002).

Kada govorimo o djeci u udomiteljstvu neupitno je da su ona suočena s brojnim činiteljima rizika koji mogu pridonijeti razvoju poremećaja u ponašanju, kao što su izloženost zlostavljanju i zanemarivanju, socioekonomska deprivacija, nestabilnost okoline, separacija od osobe/a kojima je dijete bilo privrženo, izostanka pozitivnog modela i slično (Tripp De Roberts i Litrownik, 2004). Sukladno tome, između ostalih, specifični ciljevi udomiteljstva su: preveniranje daljnjeg zlostavljanja i zanemarivanja djeteta; zadržavanje kontakata s biološkom obitelji, školom i socijalnom mrežom djeteta; minimaliziranje broja izmještanja djeteta iz jednog oblika skrbi/obitelji u drugi; stabiliziranje i unapređenje emocionalnog, socijalnog i kognitivnog funkcioniranja djeteta; te pravovremeno prepoznavanje potreba djeteta (Armsden i sur., 2000).

Unatoč prepoznatoj potrebi za empirijskom pro- vjerom i validacijom za sada malobrojnih specifičnih tretmanskim intervencija prema djeci u udomiteljstvu, malo se o tome u literaturi piše te je ona većinom „anegdotalna“ (Fisher i Chamberlain, 2000; Craven i Lee, 2006). Evaluacija udomiteljstva kao oblika skrbi o djeci metodološki je ograničena i zbog nedostatka podataka prikupljenih na velikom uzorku djece u različitim oblicima skrbi, te nedostatku longitudinalnih studija (Fisher i Chamberlain, 2000). Štoviše, evaluacije su usmjerene pojedinačnom procjenjivanju uspješnosti individualnih planova skrbi tj. studija slučaja (Rittner i Wodetarski, 1995; Traglia i sur., 1997, prema Armsden i sur., 2000). Međutim, zamjetan je trend da socijalni radnici i druge profesije uključene u skrb za djecu sve više ukazuju na probleme djece u skrbi. Dijelom je to rezultiralo promjenama u politikama pojedinih država te prepoznavanju izloženosti djece u skrbi brojnim identificiranim rizicima po mentalno zdrav-

lje djece (Kelly i sur., 2003). Sukladno tome, unatrag desetak godina počinju se koristiti standardizirani testovi za procjenu ponašajnog/emocionalnog funkcioniranja pojedinog djeteta (Armsden i sur., 2000). Korištenjem tih testova povećana je konzistentnost i objektivnost u procjenjivanju, te mogućnost međusobne komparacije dobivenih nalaza.

PROCJENA I PRAĆENJE DJECE U UDOMITELJSKOJ SKRBI

Udomiteljstvo djece je zahtijevan proces koji bi trebao počivati na standardiziranim metodama procjene kako udomitelja i njegove obitelji, tako i udomljenog djeteta. Te se metode između ostaloga koriste za dobivanje podataka važnih za kreiranje individualnog plana skrbi, kao i za dokumentiranje tzv. kliničkog statusa djeteta (Armsden i sur., 2000).

Procjena psihosocijalnog funkcioniranja djeteta u udomiteljskoj obitelji

Armsden i sur. (2000) analizirali su istraživanja koja su za svoj cilj imala opisati psihosocijalno funkcioniranje djece u udomiteljskim obiteljima, a u kojima se kao instrument koristilo Achenbachov (1991) Upitnik Procjene ponašanja djeteta (Child Behavior Checklist⁴, u daljnjem tekstu CBCL). Dobiveni rezultati ukazuju da je prevalencija klinički značajnih poremećaja u ponašanju kod djece koja su u udomiteljskim obiteljima 2-4 puta veća nego u generalnoj populaciji djece (Achenbach, 1991; Armsden i sur., 2000). No ona, kako istraživanja pokazuju, može biti i niža kod djece predškolske dobi te djevojčica koje se nalaze u srodničkom udomiteljstvu (Dubowitz, Feigelman i Zuravin, 1993).

Također prema Armsdenu i sur. (2000) djeca u skrbi iskazuju više rezultate na subskalama ekster- naliziranih nego internaliziranih poteškoća u odnosu na opću populaciju. Rezultati na subskalama koje ukazuju na prisutnost poremećaja u ponašanju kod udomljene djece tendiraju višim vrijednostima na česticama koje mjere delinkventna te agresivna

⁴ Child Behavior Checklist (CBCL) je standardizirani upitnik kojeg je razvio Achenbach 1991. godine. Upitnik ispunjavaju roditelji/skrbnici/ udomitelji djeteta a koristi se pri procjenjivanju klinički značajnih poremećaja u ponašanju i kompetencija djece u dobi od 4-18 godina. Upitnik se sastoji od nekoliko subskala: povlačenje, somatske pritužbe, anksioznost/depresija, socijalni problemi, poremećaji mišljenja, poremećaji pažnje, delinkventna ponašanja i agresivno ponašanje. Za djecu u dobi od 12 < derivira se i subskala seksualnih poteškoća. Rezultati dobiveni na pojedinim subskalama zbrajaju se u tri glavna rezultata koji mjere internalizirano (povlačenje, somatske pritužbe, anksioznost/depresija), eksteralizirano (delinkventna ponašanja i agresivno ponašanje) i ukupno manifestirano ponašanje (sve subskale). Čestice koje mjere kompetencije djeteta procjenjuju djetetovu uključenost u igru i radne aktivnosti, socijalne odnose i uspjeh u školi (Achenbach, 1991).

ponašanja, poteškoće u socijalnim kontaktima i poremećaje pažnje (Dubowitz i sur., 1994; Hoffart i Grinnell, 1994, prema Armsden i sur., 2000).

Analizirajući podatke s obzirom na dob i spol udomljenog djeteta dobiveni rezultati u različitim studijama nisu konzistentni. Nalazi McIntyre i Keesler (1986, prema Armsdenu i sur., 2000) pokazuju da su djeca u udomiteljstvu u dobi od 12-16 godina u 1,5 do 12 puta većem riziku od manifestiranja poremećaja nego djeca u dobi od 6-11 godina, te da su djevojčice u predadolescentnom razdoblju u većem riziku od manifestiranja agresivnih i delinkventnih ponašanja nego adolescentice. Dubowitz i sur. (1993, prema Armsdenu i sur., 2000) došli su do rezultata da s povećanjem dobi dječaci u odnosu na djevojčice imaju značajno veću vjerojatnost da će njihovi rezultati ukazivati na prisutnost klinički značajnih poremećaja u ponašanju. McIntyre i Keesler (1986, prema Armsdenu i sur., 2000) nisu naišli na statistički značajne razlike u manifestiranim poremećajima u ponašanju između djevojčica i dječaka u udomiteljstvu s obzirom na dob, no može se zamijetiti da komparirajući rezultate u odnosu na spol djeteta, djevojčice pokazuju 2-5 puta veći rizik od pojave poremećaja kao što su somatske poteškoće, povlačenje, depresivnost, agresivnost i poremećaji u ponašanju u odnosu na dječake iste dobi.

Dobivene rezultate možemo dijelom dovesti u vezu s onima dobivenima u sklopu istraživačkog projekta „Mogućnosti unapređenja skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji“⁵ koji pokazuju da su djevojčice sklonije tzv. internalizaciji problema (povlačenju, anksioznosti, depresiji i somatskim problemima), a dječaci eksternalizaciji (Ajduković i sur., 2004). Možemo pretpostaviti da su dječaci zbog učestalije eksternalizacije percipirani kao zahtjevniji, problematičniji, neprilagođeniji, a djevojčice mirnije i prilagođenije (Ajduković i sur., 2004). Sukladno tome, nije iznenađujući rezultat istraživanja (Laklija, 2009) provedenog u suradnji s UNICEF-om⁶, u kojem razmišljajući o djetetu kojeg bi najradije udomile, udomiteljice u najvećoj mjeri navode da spol djeteta nije važan (69%), ali bi ipak nešto radije bile udomiteljima djetetu ženskog (21%) nego muškog spola (9%). Razlog tome vjerojatno leži i u spolno-rodnim stereotipima pri čemu se smatra da

dječaci očituju agresivnije i neprilagođenije ponašanje, dok su djevojčice prosocijalnije, prilagođenije, mirnije te više pomažu drugima (Baumrind, 1983). U skladu s tim, u skrbi za dječake, iz perspektive teorije socijalne razmjene, potrebno je ulagati više resursa nego za djevojčice, pa dobiveni rezultat nije toliko iznenađujući. Slično tome, starost djeteta za nešto više od trećine udomitelja nije bitna, no za one udomitelje kojima je dob ipak bitna, polovina bi najradije bila udomitelj mlađem djetetu, do 9 godina starosti (Laklija, 2009). Mogli bismo zaključiti, da iskustvo pružanja udomiteljstva potiče udomitelje na preispitivanje vlastitih resursa i sposobnosti da odgovore na te zahtjeve i potrebe, na osnovi čega oni onda donose odluku o nastavku ili prestanku obnašanja udomiteljske uloge.

Procjena uspješnosti smještavanja djeteta u srodničku/nesrodničku udomiteljsku obitelj s aspekta emocionalnih poteškoća i manifestiranih poremećaja u ponašanju udomljenog djeteta

Ingelhart (1994, prema Tripp De Roberts i Litrownik, 2004) navodi da djeca koja se nalaze u srodničkom udomiteljstvu tendiraju tome da imaju manje problema s mentalnim zdravljem u odnosu na djecu koja se nalaze u udomiteljskim obiteljima s kojima nisu u srodstvu. Istraživanja pokazuju da je gledajući ranije navedene činitelje rizika za pojavu poremećaja u ponašanju, srodničkom udomljavanju prethodio manji broj prethodnih oblika smještavanja djeteta (Berrick, Barth i Needel, 1994, Brooks i Barth, 1998, prema prema Harden i sur., 2004), da je veća vjerojatnost da neće doći do promjena u smještavanju za vrijeme skrbi (Benedict, Zuravin i Stallings, 1995; prema Harden i sur., 2004) te da neće doći do razdvajanja braće i sestara (Berrick, Barth i Needel, 1994; prema prema Harden i sur., 2004). Također, udomitelji koji su u srodstvu s udomljenim djetetom, za razliku od drugih udomitelja, u većoj mjeri mogu poticati kontakte s biološkom obitelji udomljenog djeteta (LeProhn, 1994, Davis i sur., 1996, Chipungu i sur., 1998, prema Harden i sur., 2004) što pridonosi mentalnom zdravlju djeteta. Istraživanje koje je proveo Courtney (1995, prema Harden i sur., 2004) upućuje na manju vjerojatnost povratka djeteta u sustav skrbi, kada dođe do njegovog povratka u biološku obitelj.

Istraživanja uspješnosti srodničkog i nesrodničkog udomiteljstva (Berrick i sur.; 1994, Needell i sur., 2004, prema Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004) počivaju na premisi da je kod srodničkog udomiteljstva izraženije ulaganje udomitelja u dijete kao člana

⁵ U istraživanju je sudjelovalo 263 djece koja žive u dječjim domovima, 112 djece koja žive u udomiteljskim obiteljima i 200 djece koja žive u vlastitim obiteljima. Ispitivanje se provodilo složenim upitnikom kojim se ispitala slika o sebi, depresivnost, problemi u ponašanju i osjećajima djece, razina doživljenog stresa u svakodnevnom životu, načini suočavanja, socijalna podrška (Ajduković i Sladović Franz, 2004).

⁶ Podaci su prikupljeni u 279 udomiteljskih obitelji na području Republike Hrvatske, do kojih se je došlo u suradnji s Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi, te centrima za socijalnu skrb (Laklija, 2009).

obitelji, nego u slučaju nesrodničkog udomljavanja. S druge strane, istraživanja ukazuju i na to da je veća vjerojatnost u slučaju srodničkog udomiteljstva da udomljeno dijete u njemu ostane duže (Courtney i Needell, 1997, prema Harden i sur., 2004), da živi u siromaštvu (Berrick i sur., 1994, Ehrle i Geen, 2002, prema Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004) te da je dijete pod većim rizikom da bude zlostavljano i zanemarivano (Ehrle i Geen, 2002, prema Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004). Nadalje, udomljavanje od strane člana obitelji (djeda, bake, brata ili sestre i sl.) može biti ugrožavajuće za dijete budući se zalazi u djetetove geneološke (rodbinske) odnose privrženosti i remeti djetetove obiteljske uloge i odnose te može učiniti dijete objektom obiteljskih konflikata (Švedski nacionalni odbor Međunarodnog vijeća za socijalnu skrb, 2005).

Istraživanja, također, pokazuju, da djeca koja se nalaze u srodničkom udomiteljstvu izražavaju manji broj poremećaja u ponašanju od one koja su smještena u nesrodničku obitelj (Dubowitz, 1994; Keller i sur., 2001, prema Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004). To možemo povezati s rezultatima istraživanja koji pokazuju da udomitelji koji nisu u srodstvu s udomljenim djetetom, imaju manji nivo tolerancije vezane za iskazane poremećaje u ponašanju djeteta, da iste percipiraju ozbiljnijima, te češće traže intervenciju stručnjaka i time ih čine i vidljivijima (Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004). Udomitelji koji su u srodstvu s udomljenim djetetom pozitivnije percipiraju psihosocijalno stanje djeteta (Gebel, 1996, Berrick, 1997, Brooks i Barth, 1998, prema Harden i sur., 2004), te pokazuju niži stupanj empatije za udomljeno dijete od nesrodničkih udomitelja (Gebel, 1996, prema Harden i sur., 2004).

Pri razmatranju ovih rezultata treba biti oprezan te voditi računa i o tome kako pojedini udomitelji reagiraju na emocionalne i ponašajne poteškoće udomljenog djeteta, te čemu pripisuju ponašanje udomljenog djeteta. Istraživanja pokazuju da udomitelji atribuiraju uzroke ponašanja udomljenog djeteta više kao eksternalizirane nego internalizirane (Taylor, Swann i Warren, 2008). Iako istraživanja pokazuju da se razina identificiranih simptoma u dijadi udomitelj-udomljeno dijete kroz tretman smanjuje, rezultatima treba pristupiti s velikim oprezom (Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004; Fisher, Burraston i Pears, 2005). Naime, postoje brojna ograničenja koja proizlaze kako iz objektivnih mogućnosti udomitelja da pravovremeno i valjano percipiraju očitovane „simptome“ kod udomljenog djeteta, tako i utjecaja (participacije) udomitelja na njihovo pojavljivanje i daljnju manifestaciju.

Sargent i O'Brien (2004) ukazuju na dvije kategorije poremećaja u ponašanju udomljenog djeteta: (a) ponašanja koja su ugrožavajuća za samo dijete, npr. samoozljeđivanje, zlouporaba droga i alkohola, delinkventa ponašanja, bijeg, skitnja te (b) ponašanja koja su ugrožavajuća za udomitelja i njegovu obitelj, npr. seksualizirana i nasilna/agresivna ponašanja, neprihvatanje granica i odgovornosti.

Gledano iz perspektive teorije socijalne razmjene⁷, udomitelji neće uvijek biti spremni niti u mogućnosti izdvajati dodatno vrijeme i energiju za „problematično“ dijete, niti će biti spremni na brojna odricanja i prilagodbu kako stila roditeljstva, tako i postojećih obiteljskih vrijednosti, rituala i sl. (Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004). To će u nekim slučajevima dovesti do prekida udomiteljske skrbi.

Vezano za discipliniranje djeteta, rezultati nekoliko istraživačkih studija pokazuju da udomitelji koji nisu u srodstvu s udomljenim djetetom imaju realnija očekivanja od njihovog odnosa s djetetom, da koriste prikladnije strategije, kao i sankcije u odgoju djeteta (Colton, 1988, Gaudin i Sutphen, 1993, prema Harden i sur., 2004). Tu razliku između srodničkih i nesrodničkih udomitelja, objašnjavaju većom starosnom dobi, samačkim statusom, te narušenim zdravljem srodničkih udomitelja.

Procjena obrazovnih kompetencija udomljenog djeteta

Zbog fokusiranja uglavnom na emocionalna i bihevioralna pitanja razvoja udomljenog djeteta vrlo često se zanemaruje aspekt obrazovanja i kompetencija udomljenog djeteta. Istraživanje Dubowitz i sur. (1994) pokazuje da 49% do 58% djece koja se nalaze u udomiteljstvu imaju ispodprosječna školska/akademska postignuća. Istraživanje Shennuma i sur. (1998, prema Armsdenu i sur., 2000) također pokazuje da djeca u udomiteljskim obiteljima manifestiraju viši stupanj poteškoća u izvršenju školskih obveza.

Kao učestaliji problemi u školovanju kod udomljene djece navode se neizvršavanje školskih zadataka, negativne ocjene, padanje razreda, prepisivanje i ometanje nastave neprimjerenim pona-

⁷ Pomoću teorije socijalne razmjene moguće je na temelju analize cijene ulaganja i percipirane korisnosti predvidjeti stabilnost smještaja djeteta u udomiteljskoj obitelji (Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004.). Prema ovoj teoriji, u situacijama kada udomljeno dijete iskazuje teže oblike ponašajnih poremećaja, raste stres, dolazi do intenzivnijih konflikata, a time raste i cijena ulaganja, što rezultira povećanjem mogućnosti prekida smještaja dijeta u obitelji udomitelja. Nasuprot tome, kada udomitelj percipira udomljeno dijete kao sebi privrženo ili kada ima osjećaj da ispunjava osobnu ili obiteljsku dužnost kvalitetno, smanjuje se osjećaj ulaganja i povećava osjećaj nagrađenosti.

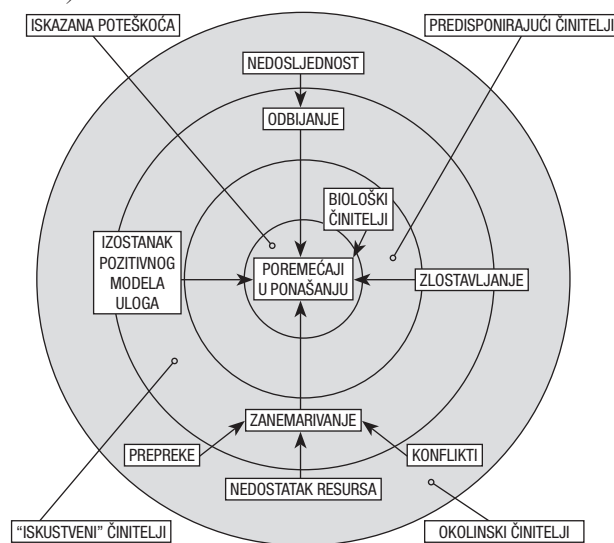
šanjem (Noble, 1997, prema Craven i Lee, 2006). Istraživanje McIntyre i sur. (1988, prema Tripp De Robertis i Litrownik, 2004) pokazalo je da udomljena djeca imaju veću vjerojatnost da budu odbačena od strane svojih vršnjaka nego djeca iz opće populacije. Zbog stigmatizacije, udomljeno dijete od strane svojih kolega iz razreda može biti izabrano kao premet izrugivanja, izoliranja i slično, što kod djeteta može stvoriti fobiju od škole, ono može početi manifestirati brojne poremećaje u ponašanju, te napustiti sustav obrazovanja (Noble, 1997, prema Craven i Lee, 2006). Često citirane posljedice zlostavljajućih i zanemarivajućih postupaka po udomljeno dijete su pojava rizičnih ponašanja, uključujući neprijateljstvo prema osobama iz okoline, delinkventna ponašanja, samo-destruktivna, rizična seksualna ponašanja, bježanje od udomitelja i napuštanje sustava obrazovanja (Taussing i Talmi, 2001). Učitelji, prema istraživanju Steina (1997, prema Tripp De Robertis i Litrownik, 2004) procjenjuju da udomljena djeca u odnosu na ostalu djecu iskazuju više poremećaja u ponašanju, niže prosocijalno ponašanje i siromašniju vršnjačku mrežu.

Carrov model činitelja koji doprinose razvoju poteškoća kod djeteta

Nalaze navedenih istraživanja možemo povezati s teorijskim modelom Carra (1999, prema Taylor, Swann i Warren, 2008). Carr u svoj model (Slika 1.) uključuje činitelje rizika koji mogu pridonijeti razvoju poteškoća kod djeteta, razdvajajući ih na one koji su predisponirajući za razvoj poteškoća kod djeteta (biološki, nasljedni), one koji svojom prisutnošću indiciraju poteškoću (izostanak pozitivnog modela, zlostavljanje i zanemarivanje) te one koji doprinose njezinom održavanju (nedosljednost, konfliktnost sustava, prepreke, nedostatak resursa i sl.). Budući da model ukazuje na moguće propuste sustava, može poslužiti i kao obrazac za propitivanje postojeće prakse i pronalaženje mogućih putova interveniranja u sustav, a time i utjecaja kako na prevenciju poremećaja u ponašanju tako i na ishode udomiteljstva.

Pregled literature koji slijedi ukazuje na podatak da su djeca u udomiteljskoj skrbi pod većim rizikom za razvoj emocionalnih poteškoća i poremećaja u ponašanju. Te poteškoće i poremećaji u ponašanju sukladno Carrovom modelu nastaju pod utjecajem kako genetskih činitelja tako i nepovoljnog životnog iskustava (onog koje je prethodilo izdvajanju djeteta iz njegove obitelji i onog koje je nastupilo po njegovom smještavanju u udomiteljsku obitelj) (Taylor, Swann i Warren, 2008).

Slika 1. Carrov model činitelja koji doprinose razvoju poteškoća kod djeteta (Taylor, Swann i Warren, 2008, str.10)

Prema Taylor, Swann i Warren (2008) sustav skrbi za djecu vrlo često zbog svoje nedosljednosti i ograničenosti u resursima, te unutrašnje konfliktnosti i sam postaje činiteljem rizika za razvoj poremećaja u ponašanju djeteta. Pa tako, umjesto osjećaja podrške od strane sustava, udomitelji navode da imaju osjećaj da se nalaze u sukobu s njim, da su bili isključeni iz procesa donošenja odluka o udomljenom djetetu te da nisu bili informirani o samom djetetu prije njegovog smještavanja u udomiteljsku obitelj (Taylor, Swann i Warren, 2008) kao što nisu niti bili upoznati s vrstom i stupnjem poteškoća udomljenog djeteta (Redding, Fried i Britner, 2000). Sukladno tome udomitelji navode (Taylor, Swann i Warren, 2008) da u manjoj mjeri prepoznaju potrebe te djece i da nisu dovoljno upućeni u načine pristupanja i zadovoljavanja njihovih specifičnih potreba. Nadalje, istraživanja pokazuju da udomitelji koji nisu dobili potpune i pravovremene informacije o razvojnim mogućnostima/ograničenjima te manifestiranim poremećajima u ponašanju udomljenog djeteta iskazuju veći stupanj nezadovoljstva udomiteljstvom, što dovodi do veće stope prekida udomiteljstva (Gruber, 1978, Nelson, 1985, prema Redding, Fried i Britner, 2000).

Nedostatna podrška udomiteljima kako navode Sinclair, Gibbs i Wilson (2004), dovodi do povećanja stresa i nepovoljnih ishoda udomiteljstva, prekida smještavanja a time i do povećanja poteškoća udomljenog djeteta. Farmer, Moyers i Lipscombe (2004) navode da je izostanak ili nedovoljna razmjena informacija povezana s većom razinom prekida udomiteljstva. Prema istim autorima, negativni ishodi mogu biti i posljedica slabijih roditeljskih vještina udomitelja te većih zahtjeva u skrbi tijekom

udomljavanja djeteta.

Međutim, važno je skrenuti pozornost i na činjenicu o nejasnom odnosu između uzroka ("pokretača") i posljedica manifestiranog poremećaja u ponašanju, gdje u jednom slučaju neko ponašanje može biti uzrok, a u drugom slučaju posljedica. Tako u radu izneseni rezultati istraživanja ukazuju na kompleksnost odnosa između pojedinih sustava, te važnost podrške udomiteljima u procesu udomljavanja. Naime za očekivati je da će sukladno stresu udomljavanja s jedne strane ponašanja djeteta odavati da je ono samo uznemireno, a s druge strane biti uznemirujuće i za njegovu okolinu (Sargent i O'Brien, 2004).

Henry i sur. (2006) navode da uravnoteženo obiteljsko funkcioniranje udomiteljskih obitelji uključuje umjereni stupanj kohezije i fleksibilnosti u interakcijama među članovima, ravnotežu između bliskosti i slobode osobe za ostvarivanje individualnosti, egalitarnost, demokratski pristup discipliniranju i dobre komunikacijske vještine. Cjelokupno obiteljsko funkcioniranje osigurava emocionalnu i „organizacijsku“ okolinu za razvoj dijadnog odnosa udomitelja i djeteta. Odnos udomitelj-dijete je komplementaran, a u njemu je udomitelj taj koji je odgovoran za osiguravanje uvjeta za pravilno usmjeravanje djeteta i osiguravanje uvjeta za njegov skladan rast i razvoj (Henry i sur., 2006). Tu su značajna i ponašanja privrženosti koja imaju zadatak povećati blizinu s potencijalnim skrbnikom i potaknuti njegovu reakciju. Ona povećavaju vjerojatnost da se djetetu pomogne i dodatno su jamstvo da će dijete razviti sigurnu bazu za daljnji rast i razvoj, u obliku pouzdane osobe na čiju se pažnju i ljubav može osloniti pri otkrivanju šire okoline, a koja je ključna za djetetovu dobrobit i budućnost njegova razvoja (Aldgate i Jones, 2004).

Stil privrženosti kod udomljenog djeteta ima snažnu ulogu za psihosocijalni razvoj djeteta (Haury, 2000, prema Craven i Lee, 2006). Rosenfeld i suradnici (1997, prema Craven i Lee, 2006) ukazuju na činjenicu da udomljena djeca nose trajne ožiljke nastale zbog mnogobrojnih ponavljajućih separacija kako od roditelja, braće i sestara, tako i od susjeda, prijatelja i drugih značajnih osoba te postaju nesprijetna (nevoljka) za stvaranje odnosa i osjećaja privrženosti prema udomiteljima.

Udomitelji se u skrbi za udomljeno dijete nalaze u jedinstvenoj situaciji budući se s jedne strane nose s djetetovim specifičnim potrebama, a s druge suočavaju s iskazanim neprijateljstvom djeteta prema njima, njegovom ljutnjom, otporom, nerazumijeva-

njem i nezahvalnošću (James 1994, prema Craven i Lee, 2006). Prema Delaney (1998) ovi poremećaji u ponašanju imaju nekoliko funkcija za dijete: intenziviranje interakcije sa udomiteljem/odgajateljem, držanje udomitelja/odgajatelja na tjelesnoj/emocionalnoj distanci, te ventiliranje nagomilane frustracije/srdžbe. Tu možemo prepoznati ambivalenciju u stvaranju novih odnosa djeteta gdje ono istodobno želi iskustvo kvalitetnog odnosa, no boji se da će biti povrijeđeno, odbačeno, napušteno te čuva lojalnost prema svojim roditeljima. Psihološki vrlo teška i zbunjujuća situacija i za dijete i za udomitelja koji od djeteta dobiva «dvostruke» poruke. Ponašanja djeteta koja imaju obilježja agresivnog, nekontroliranog, provokativnog su uspješna u privlačenju pozornosti i intenzivnijeg uključivanja udomitelja/odgajatelja, ali istodobno ne idu u prilog boljeg razumijevanja i veće osjetljivosti udomitelja na potrebe i probleme djeteta (Ajduković, Kregar Orašković i Laklija, 2007).

Djeca s udaljenosti pristupaju udomiteljima i zbog nedovoljne osjetljivosti udomitelja na signale djeteta kojim ono ukazuje na potrebu da bude njegovano i sigurno (Craven i Lee, 2006). Daniel (2004) navodi da je za djecu koja su ranije bila sigurno privrženost veća vjerojatnost da će biti sposobna razviti nove odnose privrženosti s udomiteljima i drugim značajnim osobama iz svoje okoline, razviti kvalitetne odnose s vršnjacima, razviti samopoštovanje i ostvariti napredak u obrazovanju (George i Solomon, 1999, prema Aldgate i Jones, 2004).

Istraživanja u udomiteljskim obiteljima (Aldgate i Jones, 2004; Dozier i sur., 2002, prema Craven i Lee, 2006) pokazuju da su udomitelji djecu koja su razvila izbjegavajući tip privrženosti⁸ opisivali kao „neproblematičnu djecu“. Izbjegavajuće privrženost djece su naučila kontrolirati agresiju, naučila su da je stvaranje odnosa privrženosti prema bliskoj figuri nepouzdanost i da odgovor na njihovu privrženost neće biti popraćen odgovarajućom pažnjom. Ta djeca trebaju iskustvo skrbnika koji je razvio sigu-

⁸ Izbjegavajuća privrženost odnosno anksiozno-izbjegavajuća privrženost. Javlja se u slučajevima kada roditelji konzistentno odbacuju dijete, ne zadovoljavaju njegove potrebe pa dijete izbjegava kontakt s njima, razvija emocionalnu distancu koja ga štiti od boli zbog odvajanja ili odbacivanja od strane roditelja. Kao rezultat tih ranih iskustava roditeljevog/skrbnikova odbacivanja, dijete formira radni model sebe kao egzistencijalno samog i neželjenog, ne traži bliskosti u odnosima, a kod njega se javlja niz destruktivnih modela ponašanja od prisilne samodostatnosti do kronično delikventnog ili antisocijalnog ponašanja. Obilježja izbjegavajuće privrženosti su slijedeća: djeca ne vole kontakt kožom-na-kožu, grljenje, maženje; takva djeca pokazuju malo ili nimalo opreznosti pred strancima i postaju uznemireni tek kad ostanu sami; pokazuju manjak suradnje, istraživačkog ponašanja i empatije; izbjegavaju emocionalne odnose. Ovakve reakcije očituje 20% do 25% djece. Ovaj tip privrženosti se u literaturi spominje kao *tip A* privrženosti (Ajduković, Kregar Orašković i Laklija, 2007).

ran tip privrženosti u odnosima sa značajnim drugima, te osigurane životne uvjete koji će mu omogućiti usmjerenost na dijete, te dosljedno i konzistentno odgovaranje na potrebe djeteta (Chamberlain, 2003; Aldgate i Jones, 2004; Craven i Lee, 2006). Upravo zbog toga, važno je u tom aspektu pružiti udomiteljima podršku pri razumijevanju djetetova ponašanja u svjetlu ranijih djetetovih iskustava (Taylor, Swann i Warren, 2008; Chamberlain, 2003).

ČINITELJI KOJI POMAŽU DJETETU DA SE USPJEŠNIJE NOSI S RIZICIMA

Uz ranije spominjane činitelje rizika važno je istaknuti i činitelje zaštite odnosno unutarnje i vanjske snage koje pomažu djetetu da uspješnije podnosi ili ublažava rizike (Kirby i Fraser, 1997). Ovi činitelji doprinose razvijanju psihološke otpornosti djeteta u interakciji s činiteljima rizika. Činitelji razvoja otpornosti su (Bliesner i Lösel, 1996, prema Ajduković 2000): stabilan emocionalan odnos s barem jednim roditeljem i drugom značajnom osobom; socijalna podrška unutar i izvan obitelji; emocionalno pozitivna, otvorena i podržavajuća klima u školi; dostupnost socijalnih modela koji potiču konstruktivno suočavanje; ravnoteža između zahtjeva za postignućem i socijalne odgovornosti; kognitivna kompetentnost; obilježja temperamenta koja doprinose djelotvornom suočavanju; doživljaj osobne djelotvornosti koji odgovara pozitivnom samopojmanju i samopouzdanju; aktivno suočavanje sa stresorima; osjećaj smisla, strukture i značenja tijekom osobnog razvoja.

U skladu s time i istraživačke studije djece u riziku od pojave poremećaja u ponašanju, činitelje rizika i zaštite traže među modificirajućim psihosocijalnim varijablama, kao što su socijalna podrška, samopoštovanje, socijalne vještine i sl., koje onda dovode do različitih ishoda. Na te se identificirane činitelje zaštite i rizika treba usmjeriti u kreiranju intervencijskih programa (Taussing i Talmi, 2001).

Intervencijski programi u specijaliziranom/tretnanskom udomiteljstvu, koji za cilj imaju povećanje udomiteljskih kompetencija u pristupanju različitim ponašanjima djeteta utječu na smanjivanje manifestiranih poremećaja u ponašanju i unapređenje udomiteljevih vještina nošenja s problemima te na taj način reduciraju pojavu prekida udomiteljske skrbi (Price i sur., 2008). Neke od mogućih intervencija pomoći i podrške udomiteljima mogu biti organizirani treninzi roditeljskih vještina, različite edukacije, multisistemske te kognitivno-bihevioralne terapije, kognitivno restrukturiranje, studije

slučaja i sl. No u cilju njihova osnaživanja udomiteljima je važno osigurati i 24-satnu podršku sedam dana u tjednu, kućne posjete stručnjaka uključenih u skrb o djetetu, pristup superviziji te tjedne sastanke grupa za podršku (Chamberlain, 2003).

Socijalna podrška prema hipotezi o „učinku odbojnika“ (Cohen i Wills, 1985, prema Pećnik, 2003) utječe na procjenu stresne situacije. Prema njoj, manje je vjerojatno da će osoba koja u svojoj okolini percipira visoku «količinu» socijalne podrške određenu situaciju procijeniti stresnom nego što će to osoba koja u svojoj okolini percipira manju «količinu» socijalne podrške. Socijalna podrška također sprečava pojavu stresnog doživljaja, umanjuje negativne učinke stresa te pojačava učinkovitost djetetova suočavanja sa stresom (Pećnik, 2003). Prema istraživanju Clarka i Clarka (2001, prema Taylor, Swann i Warren, 2008) udomitelji prepoznaju da u situacijama kada se dijete smjesti u novu podržavajuću okolinu s kvalitetnim modelom uloga, ono može prihvatiti i naučiti nove oblike prosocijalnog ponašanja. S druge strane kako nevide Coie i sur. (1995, prema Tripp De Robertis i Litrownik, 2004) djetetovo iskustvo percipiranja vlastite socijalne isključenosti i odbacivanja prediktor je antisocijalnog ponašanja.

Socijalna je podrška kao činitelj zaštite značajan medijator učinaka stresnih događaja i stoga je njena uloga u rastu i razvoju djece od neprocjenjive važnosti. Djeca koja u svojoj okolini percipiraju više socijalne podrške, rašireniju socijalnu mrežu, bolje su prilagođena društvu u kojem žive od djece koja percipiraju manje socijalne podrške, a upravo je pitanje prilagodbe ključno za procjenu uspješnosti intervencije izdvajanja djeteta iz obitelji i njegovog smještavanja u dječji dom ili udomiteljsku obitelj (Kregar, 2004).

Neizmijerna je važnost podupiranja i razvijanja činitelja otpornosti. Oni uvijek trebaju biti u žarištu svih programa preventivnog i tretmanskog djelovanja koji se provode u «prirodnom» okruženju djece i mladih (Ajduković, 2000). U tom kontekstu, udomiteljstvo kao izvaninstitucionalni oblik skrbi pružanja djelotvorne brige i pomoći osobama kojima je ovakva pomoć potrebna treba uključivati sve raspoložive individualne, obiteljske, lokalne i ostale «ekološke» resurse.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Udomiteljska obitelj djetetu pruža privremenu zamjensku skrb, no unatoč dobrim namjerama udomitelja, udomitelji često nemaju potrebna znanja i

vještine da odgovore na brojne zahtjeve skrbi. Kroz rad prikazani nalazi istraživanja ukazuju na visok udio djece s emocionalnim poteškoćama i poremećajima u ponašanju smještene u udomiteljskim obiteljima (Armsden i sur., 2000; Chamberlain, 2003; Sargent i O'Brien, 2004 i dr.). Stoga je još više zabrinjavajuće da javna skrb za djecu u Hrvatskoj ni danas nije utemeljena na nekom jasnom teorijskom modelu, što se naravno odražava i na praksu pružanja usluga psihosocijalnog rada u ovom području (Ajduković i sur., 2007) te zaštitu prava djece i mladih s poremećajima u ponašanju u hrvatskom društvu.

U radu prikazani rezultati istraživanja navode na promišljanje o mogućim načinima preveniranja i tretiranja pojave emocionalnih poteškoća i poremećaja u ponašanju djece u sustavu socijalne skrbi. Pokazuju da udomiteljstvo djece s ozbiljnim i kroničnim poremećajima u ponašanju te djece u sukobu sa zakonom može biti uspješno u okvirima kvalitetno osmišljenih, superviziranih i evaluiranih tretmanskih programa (Chamberlain, 2003). Ukazuju kako na važnost socijalne podrške udomljenom djetetu te njegovoj biološkoj i udomiteljskoj obitelji, tako i nužnost kvalitetnijeg osmišljavanja procesa „uparivanja“ udomitelja i djeteta, selekcije i edukacije udomitelja. Nadalje, prepoznata je potreba razvijanja efektivnog multidimenzionalnog pristupa udomiteljstvu koji će voditi računa kako o jedinstvenosti iskustva i kulturi udomljenog djeteta tako i specifičnim obilježjima i dinamici biološke i udomiteljske obitelji djeteta.

Postojanje standardizirane procedure procjene u više različitih vremenskih točaka tijekom udomiteljstva pomaže stručnjacima, pa i udomiteljima, da steknu sveobuhvatniju sliku djeteta, da budu senzibilizirani na promjene koje se događaju s udomljenim djetetom te ranije definiraju područja za koja je djetetu i udomiteljima potrebna dodatna intervencija, podrška, edukacija i slično, te u isto vrijeme posluži i kao jedan od oblika evaluacije individualnog plana za udomljeno dijete. Slijedom toga možemo zaključiti da program unapređenja kvalitete skrbi za djecu s poremećajima u ponašanju i drugih kategorija, u udomiteljskim obiteljima nije cilj za sebe, već instrument ostvarivanja prava djeteta te poboljšanja ishoda i položaja udomljene djece u lokalnim zajednicama. U jednom takvom modelu skrbi, slično Carrovom modelu (1999, prema Taylor, Swann i Warren, 2008) oblik podrške bio bi usmjeren na pravovremeno prepoznavanje pojedinačnih potreba i poteškoća djeteta te njihovom pravovremenom i valjanom pristupanju na svim razinama djetetove ekologije.

Stoga bi u kontekstu ovoga rada znanstveni i stručni izazovi unapređenju skrbi za djecu u Republici Hrvatskoj trebali biti usmjereni prema jasnijoj definiranosti pojma poremećaja u ponašanju i uvođenju specijaliziranog/tretmanskog udomiteljstva kako za djecu s poremećajima u ponašanju tako i za djecu i mlade u sukobu sa zakonom, a njihove je rezultate potrebno ugraditi u zakonske definicije, zakonska rješenja te praksu u svim socijalnim, odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i pravosudnim sustavima te ih evaluirati.

LITERATURA

- Achenbach, T. M. (1991): *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 profile*. Burlington. University of Vermont, Department of Psychiatry.
- Adalgate, J., Jones, D.P.H. (2004): 'The place of attachment in children's development' (U) Aldgate, J., Jones, D.P.H., Rose, W. & Jeffery, C. (ur.) *The Developing World of the Child*. Jessica Kingsley. London. 67-97.
- Ajduković, M. (2000): Ekološki multidimenzionalni pristup u sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J. i Janković, J. (ur.); Rizični i zaštitni činitelji u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Zagreb. Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
- Ajduković, M., Sladović Franz, B., Kregar, K., Družić Ljubotina, O., Kletečki, M. (2004): Mogućnost unapređenja skrbi za djecu izdvojenu iz obitelji. Završno izvješće. Studijski centar socijalnog rada. Zagreb.
- Ajduković, M., Sladović Franz, B. (2004): Samoprocjena ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima. *Društvena istraživanja*. 13(6), 1031-1054.
- Ajduković, M. (2005): Udomiteljstvo u Velikoj Britaniji. *Dijete i društvo*, 7 (2), 458-463.
- Ajduković, M., Kregar Orešković, K., Laklija, M. (2007): Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*. 14 (1), 93-118.
- Armsden, G., Pecora, J., Payne, V.H., Szatkiewich, J.P. (2000): Children Place in Long-Term Foster Care: An Intake Profile Using the Child Behavior Checklist/4-18. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*. 8 (1), 49-64.
- Baumrind, D. (1983): Rejoinder to Lewis' reinterpretation of parental firm control effects: Are authoritative families really harmonious? *Psychological Bulletin*. 94, 132-142.
- Bowlby, J. (1982): *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment* (2nd ed.), New York: Basic Books.
- Brown, J.D., Campbell M (2007): Foster parent perceptions of placement success. *Children and Youth Services Review*. 29, 1010-1020.
- Chamberlain, P. (2003): *Treating chronic juvenile offenders: Advances made through the Oregon multidimensional treatment foster care model*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Clausen, J.M., Landsverk, J., Ganger, W., Chadwick, D., Litrownik, A. (1998): Mental Health Problems of Children in Foster Care. *Journal of Child and Family Studies*. 7, 283-296.
- Cleaver, H. (2004): 'The influence of Parenting and Other Family Relationships' (U) Aldgate, J., Jones, D.P.H., Rose, W., Jeffery, C. (ur.) *The Developing World of the Child*. Jessica Kingsley. London. 122-141.
- Craven, P. A., Lee, R.E. (2006): *Therapeutic Interventions for Foster Children: A Systematic Research Synthesis*. Research on Social Work Practice. 16 (3), 287-304.
- Daniel, B. (2004): *Early Childhood: Zero to Four Years*. (U) Aldgate, J., Jones, D.P.H., Rose, W., Jeffery, C. (ur.) *The Developing World of the Child*. Jessica Kingsley. London. 122-141.
- Delaney, R.J. (1998): *Fostering changes: Treating attachment-disordered foster children*. Wood "N" Barnes Publishing. Oklahoma City.
- Deklaracija o udomiteljstvu (2002): *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*. 9 (1), 179-182.
- Dubowitz H., Eigelman S., Zuravin S. (1993) A profile of kinship care. *Child Welfare*. 72, 153-169.
- Dubowitz H., Eigelman S., Harrington D., Starr R. Jr., Zuravin S, Sawyer R. (1994): Children in kinship care: How do they fare? *Children and Youth Services Review*. 16, 85-106.
- Dubowitz H. (1994): Kinship care: Suggestions for future research. *Child Welfare*. 73, 553-563.
- Durkin K., Hewstone, M., Stroebe, H. (2003): *Socijalna psihologija: Europske perspektive*. Zagreb: Naklada Slap
- Farmer E., Moyers S., Lipscombe J. (2004): *Fostering Adolescents*. Jessica Kingsley Publishers. London.
- Fisher, P., Chamberlain, P. (2000): Multidimensional treatment foster care: A program of intensive parenting, family support, and skill building. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*. 8 (3), 155-164.
- Fisher, P. A., Burraston, B., Pears, K. (2005): The Early Intervention Foster Care Program: Permanent Placement Outcomes From a Randomized Trial. *Child Maltreatment*. 10 (1), 61-71.
- Harden, B. J., Clyman, R.B., Kriebel, D. K., Lyons, M. E. (2004): Kith and kin care: parental attitudes and resources of foster and relative caregivers. *Children and Youth Services Review*. 26, 657-671.

- Henry, C.S., Robinson ·L.C., Neal, R.A., Huey, E.L. (2006): Adolescent perceptions of overall family system functioning and parental behaviors. *Journal of child and family studies*. 15, 319–329.
- Heller, S., Smyke, A. T., Boris, N. W. (2002): Very young Foster Children and Foster Families: clinical challenges and interventions. *Infant Mental Health Journal*. 23 (5), 555-575.
- Jelavić, M., Žic-Grgat, B. (2005): Institucionalna skrb o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi i perspektive razvoja skrbi o djeci izvan obitelji. *Dijete i društvo*. 7 (2), 297-327.
- Johnson, R., Browne K., Hamilton-Giachrisis, C. (2006): Young Children in Institutional Care at Risk of Harm. *Trauma, Violence, & Abuse*. 7 (1), 34-60.
- Kaufman, J., Birmaher, B., Brent, D., Dahl, R., Bridge, J., Ryan, N. (1998): Psychopathology in the relatives of depressed-abused children. *Child Abuse & Neglect*. 22, 171-181.
- Kelly, G., Gilligan, R. (2002): *Issues in foster care: Policy, practice and research*. Jessica Kingsley Publisher. London and Philadelphia.
- Kelly, C., Allan, S., Roscoe, P., Herrick, E. (2003): The mental health needs of looked after children: an integrated multi-agency model of care'. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*. 8 (3), 323-335.
- Kirby, L. D., Fraser, M. W. (1997): Risk and resilience in childhood. (U): M. W. Fraser (ur.), *Risk and resilience in childhood: An ecological perspective*. National Association of Social Workers, Washington. 10-33.
- Kregar K. (2004): Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*. 11 (2), 229-248.
- Kregar, K. (2005): Socijalna podrška djeci u udomiteljskim obiteljima i domovima obiteljskog tipa. Magistarski rad. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.
- Koller-Trbović, N. (2004): Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (ur.); *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 83-97.
- Konvencija o pravima djeteta (1993): Narodne novine, 12.
- Laklija, M. (2009): Psihosocijalna obilježja udomitelja i iskustvo udomiteljstva djece. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.
- Landsverk, J. (1999): Editorial: Patient race and ethnicity in primary care management of child behavior problems: An important nonfinding. *Medical Care*. 37 (11), 1089-1091.
- MacGregor T.E., Rodger S., Cummings A. L. i Leschied A. W. (2006): The Needs of Foster Parents, A Qualitative Study of Motivation, Support, and Retention. *Qualitative Social Work*. 5 (3), 351–368.
- Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi (2007): Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2007. godini [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnim stranicama Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi: http://www.mzss.hr/hr/zdravstvo_i_socijalna_skrb/socijalna_skrb/statisticka_izvjesca/godisnje_izvjescje_2007.41.
- Obiteljski zakon. Narodne novine, br. 116/03; 17/04 i 136/04.
- Odbor za prava djece (2004): Zaključci UN Odbora za prava djeteta: Provedba preporuka Odbora za prava djeteta u svezi s primjenom Konvencije o pravima djeteta u Republici Hrvatskoj, Zagreb.
- Pećnik, N. (2003): *Međugeneracijski prijenos zlostavljanja djece*. Zagreb. Naklada Slap
- Perry, B. D. (1999): Stress, trauma and posttraumatic stress disorders in children: An introduction. *Child Trauma Academy. Interdisciplinary Education Series*. 2 (5), 1-19.
- Pravilnik o uvjetima za obavljanje udomiteljstva i postupku za odobravanje, obnavljanje i oduzimanje dozvole za obavljanje udomiteljstva. Narodne novine, br. 95/04.
- Pravobranitelj za djecu (2008): *Izvješće pravobraniteljice za djecu za 2008. godinu*.
- Price, J. M., Chamberlain, P., Landsverk, J., Reid, J. B., Leve L. D., Laurent, H. (2008): Effects of a Foster Parent Training Intervention on Placement Changes of Children in Foster Care. *Child maltreatment*. 13 (1), 64-75
- Radočaj, T. (2005). Deinstitutionalizaciju treba početi od najmlađih. *Dijete i društvo*. 7 (2), 355-369.
- Redding, R. E., Fried, C., Britner, P. A. (2000): Predictors of Placement Outcomes in Treatment Foster Care: Implications for Foster Parent Selection and Service Delivery. *Journal of Child and Family Studies*. 9 (4), 425–447.

- Sargent, K., O'Brien, K. (2004): The emotional and behavioural difficulties of looked after children Foster carers' perspectives and an indirect model of placement support. *Adoption & Fostering*. 28 (2), 31-37.
- Sinclair, I., Gibbs, I., and Wilson, K. (2004): *Foster Carers: Why They Stay and Why They Leave*. London. Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, E. (1997): Teachers' assessments of children in foster care. *Developmental Disabilities Bulletin*. 25 (2), 1-17.
- Švedski nacionalni odbor Međunarodnog vijeća za socijalnu skrb (2005): *Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: Smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi*. Stockholm: Švedski nacionalni odbor Međunarodnog vijeća za socijalnu skrb.
- Taussig, H.N., Talmi, A. (2001): Ethnic Differences in Risk Behaviors and Related Psychosocial Variables among a Cohort of Maltreated Adolescents in Foster Care. *Child Maltreatment*. 6 (2), 180-192.
- Taylor, A., Swann, R., Warren, F. (2008): Foster carers' beliefs regarding the causes of foster children's emotional and behavioural difficulties A preliminary model. *Adoption & Fostering*. 32 (1), 6-18.
- Timmer, S. G., Sedlar, G., Urquiza, A. J. (2004): Challenging Children in Kin Versus Nonkin Foster Care: Perceived Costs and Benefits to Caregivers. *Child Maltreatment*. 9 (3), 251-262.
- Tripp De Robertis, M., Litrownik, A. J. (2004): The Experience of Foster Care: Relationship between Foster Parent Disciplinary Approaches and Aggression in a Sample of Young Foster Children. *Child maltreatment*. 9 (1), 92-102
- Unrau, Y. A., Grinnell, R. M. (2005): Exploring Out-of-Home Placement as a Moderator of Help-Seeking Behavior Among Adolescents Who Are High Risk. *Research on Social Work Practice*. 15 (6), 516-530.
- Vijeće Europe (2003): *Children at risk and in care*. Strasbourg.
- Vlada Republike Hrvatske (2006): *Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece od 2006.-2012.godine*. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Zagreb.
- Zakon o udomiteljstvu. Narodne novine, br. 79/07.
- Zakonom o socijalnoj skrbi. Narodne novine, br. 73/97; 27/01; 59/01; 82/01, 103/03, 44/06 i 79/07.
- Zakon o sudovima za mladež. Narodne novine, br. 111/97, 27/98 i 12/02.

CHALLENGES OF FOSTER CARE FOR CHILDREN WITH EMOTIONAL PROBLEMS AND BEHAVIORAL DISORDERS IN THE REPUBLIC OF CROATIA

SUMMARY

Children come into public care with a variety of previous life experiences, various histories of their biological families (background), reasons for separation and etc., which make them vulnerable to mental health issues. Identifying the emotional problems and behavioral disorders of children and young people who are in public care are increasingly engaging the interest of scientific and professional public, and therefore intensify their efforts to find better methods of responding to the needs of children at risk. Research shows that foster care for most children deprived of parental care is the best form of care and that in most cases can provide children experience of a stable family life, life in the community and strengthen their social competence. The main goal of this paper is therefore to identify some of the emotional and behavioral problems of children who are in foster care, and to provide a theoretical basis for improving foster care practice in the Republic of Croatia, with special emphasis on specialized/treatment/therapeutic foster care for children with behavioral disorders or emotional, psychological and physical difficulties.

Key words: *specialized foster care, children at risk, emotional difficulties, behavioral disorders*